تاریخ دریافت: ۹۲/۶/۲۷
تاریخ پذیرش: ۹۳/۲/۲۲
صفحات:۱۳۲- ۱۱۷

نقش مدیریت شهری در توزیع سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه)

محسن احدنژاد روشتی[۱]
سمیرا مرادی‌مفرد*[۲]
اکبر حسین‌زاده[۳]

چکیده

وجود مؤلفه‌هایی از قبیل مشارکت، آگاهی، انسجام، اعتماد و شبکه اجتماعی، در هر جامعه‌ای توسعه را در پی خواهد داشت. هدف این پژوهش، ارزیابی توزیع سرمایه اجتماعی در محلات شهری و نقش آن در توسعه عدالت اجتماعی شهر کرمانشاه می‌باشد. نوع تحقیق، کاربردی و روش مورد استفاده، توصیفی-تحلیلی است. برای گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. تحقیق حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این فرضیات می‌باشد: ۱- سرمایه اجتماعی در شهر کرمانشاه منجر به توسعه شهری در ابعاد مختلف اعتماد، مشارکت، انسجام اجتماعی و شبکه‌های محلی شده است.۲- بین توزیع متعادل سرمایه اجتماعی و توسعه عدالت اجتماعی در شهر کرمانشاه، رابطه مستقیمی وجود دارد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از آمارهای توصیفی و استنباطی و مدل ویکور استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد به جز بعد اعتماد اجتماعی که معنادار بودن آن در حد ضعیف ارزیابی شد، بین دیگر ابعاد مورد نظر، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. نتیجه به‌دست آمده از تحلیل مدل ویکور نشان می‌دهد منطقه‌های ۴ و ۲ شهر کرمانشاه به ترتیب رتبه نخست و آخر را به خود اختصاص داده‌اند.

واژه‌های کلیدی: مدیریت شهری، سرمایه اجتماعی، توسعه شهری، عدالت اجتماعی، شهر کرمانشاه
طبقه‌بندی JEL : D63, N95, R11, R19, R53

۱ - دانشیار گروه جغرافیا دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، ایران
۲*- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، ایران، مسئول مکاتبات: moradi_samira_66@yahoo.com
۳ - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3] [Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

۱- مقدمه

شهرها به عنوان متراکم‌ترین و بزرگ‌ترین سکونت‌گاه‌های انسانی، دربرگیرنده طیف وسیعی از فعالیت‌های بشری هستند که بعد از دوره انقلاب صنعتی به طور بی‌سابقه‌ای در معرض تغییرات گسترده در محیط فیزیکی و به تبع آن در ساختار اجتماعی قرار گرفته‌اند (Beumer, 2010). نتیجه این تغییرات همان‌طور که در مطالعات جامعه‌شناسانی از قبیل فردیناند تونیس و گئورگ زیمل[1] نشان می‌دهد بر روی ساختارهای اجتماعی به خصوص در مورد کاهش مشارکت، انسجام و همبستگی اجتماعی به طور واضح دیده می‌شود. به عقیده تونیس، اعتماد، انسجام و همکاری موجود در بین افراد و گروه‌های همسایگی و دوستان در جوامع سنتی، به تدریج به سمت فرایند پیچیده شدن می‌رود و در طولانی‌مدت، باعث تضعیف فاکتورهای فوق می‌شود (Giddens, 2009). علاوه‌بر این، گسترش شبکه‌های مجازی اجتماعی به فرسایش بیشتر روابط اجتماعی به دلیل کاهش مجاورت مکانی و روابط خویشاوندی و نظایر آن، منجر می‌شود که این امر به افزایش معضلات اجتماعی در جوامع شهری می‌انجامد (COE, 2008)، (Forrest & Kearns, 2001). برای غلبه بر این معضلات در سکونت‌گاه‌های شهری، تأکید بر سرمایه اجتماعی در کنار سایر انواع سرمایه‌های موجود؛ از قبیل سرمایه‌های طبیعی، فیزیکی، انسانی و مالی، ضرورت می‌یابد. در این فرایند، سرمایه اجتماعی به عنوان عامل تقویت‌کننده روابط جمعی و شبکه‌ها و همچنین عامل انسجام‌بخش «میان انسان‌ها»، «انسان‌ها و سازمان‌ها» و «سازمان‌ها با یکدیگر» می‌باشد که به نهادینه شدن اقدام گروهی، منجر می‌شود (محسنی‌تبریزی و آقامحسنی، ۱۳۸۹) و از طریق ارتقای ظرفیت‌های محلی و خرد جمعی به حل مسائل و توسعه نهادی و همکاری عمومی و متقابل، منجر می‌شود (Padovani & Guentner, 2007) و به ارتقای اثربخشی و کاهش هزینه‌های تعاملات از طریق افزایش منافع فردی و کار گروهی در رفع دلایل اساسی و ریشه‌ای موانع توسعه، کمک می‌کند (Rydin & Holman, 2004).

به عبارت دیگر، زمانی که از موانع توسعه جوامع، سخن به میان می‌آید، اغلب کمبود سرمایه فیزیکی را اصلی‌ترین معضل به شمار می‌آورند. این در حالی است که نیاز به سرمایه اجتماعی در شرایط «رکود و تورم» که نیاز به «اعتمادسازی» است، بیش از هر سرمایه دیگری، احساس می‌شود و می‌تواند بسیاری از معماهای لاینحل اجتماعی را از سر راه حرکات توسعه‌ای جامعه بردارد (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸). با توجه به تأکید محققان بر روی سرمایه اجتماعی در نهادینه شدن مدیریت و توسعه شهری، مسئله اصلی، وجود ابهامات در تعریف آن است که یکی از مهم‌ترین آن‌ها کاربرد مفهوم سرمایه اجتماعی و انسانی به جای یکدیگر است. سازمان همکاری اقتصادی و توسعه اروپا[2] تفاوت آشکاری بین این دو قائل شده است؛ به طوری که سرمایه انسانی؛ شامل افراد و مطالعه روابط موجود بین آن‌ها است، در حالی که ترتیبات نهادی، سیاسی و حقوقی، نقش‌ها و نهادهایی که فعالیت انسان را تسهیل می‌کنند، در زمره سرمایه اجتماعی بیان شده‌اند. از این رو، سرمایه اجتماعی، به عنوان آخرین راه علاج برای درک مسائل اجتماعی و اقتصادی جوامع می‌تواند برای جبران کمبود سایر انواع سرمایه‌ها، به‌کار گرفته شود (فوکویاما، ۱۳۸۰)، (ساروخانی، ۱۳۸۷). با توجه به جمعیت‌پذیری امروزه شهرها و به وجود آمدن شکل تازه‌ای از شهرها در قرن اخیر، روشن است که علم جغرافیای شهری و برنامه‌ریزی فضاهای شهری باید در جستجوی ابعاد و قلمروهای تازه‌ای باشد. در این زمینه یکی از ابعاد و موضوعات تازه که در بیست سال اخیر، توجه اندیشمندان این علم را به خود مشغول کرده، پرداختن به عدالت اجتماعی در مباحث شهری می‌باشد که از این نظر باید شهر با سیاست‌های کشوری و جهانی، پیوند داده شود. سرمایه اجتماعی و فیزیکی در شهر،

1 - Ferdinand Tönnies and Georg Simmel

2 - Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

زیربنای عدالت اجتماعی می‌باشد و مطالعه و تحلیل تغییرات اجتماعی و اقتصادی و رابطه آن با ساخت فضایی شهر، مورد تأکید در مباحث شهر و شهرسازی است؛ از این رو در چند سال اخیر، پیشگامان جغرافیای شهری جدید، ساخت داخلی شهرها را با توجه به عدالت اجتماعی که متأثر از سیاست نظام‌های حکومتی و اوضاع اجتماعی جامعه است به طور جدی مطالعه می‌کنند؛ زیرا در شهرهای امروزی، مسائل اجتماعی را نمی‌توان تنها با احداث خیابان و منطقه‌بندی شهری حل کرد (شکوئی، ۱۳۹۲).

سؤالات تحقیق

پژوهش حاضر سعی دارد با بررسی مفاهیم سرمایه اجتماعی و اهمیت آن، رابطه آن را با عدالت اجتماعی شهری با استفاده از داده‌های میدانی، تحلیل کند و به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱- آیا سرمایه اجتماعی در بین مناطق شش‌گانه شهر کرمانشاه دارای تفاوت معناداری است؟

۲- نقش سرمایه‌های اجتماعی در توسعه عدالت اجتماعی در شهر چیست؟

۲- پیشینه تحقیق

طی چند دهه گذشته، مطالعات متعددی در زمینه ارزیابی توزیع سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه شهری در سطح جهان و از جمله ایران صورت گرفته است. شکوه‌فر و شعبانجولا در سال (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه اقتصاد شهری» به بررسی میزان توسعه شهری به لحاظ وضعیت توسعه اقتصادی- اجتماعی براساس شاخص‌های پنج‌گانه نرخ اشتغال، هزینه ناخالص خانوار، اشتغال زنان، نسبت شاغلین به کل جمعیت و نرخ رشد خانوار و میزان همبستگی این دو مؤلفه در چهار محله از شهر قزوین با استفاده از روش اولویت‌بندی سلسله‌مراتبی (AHP)[1] و با بهره‌گیری از نرم‌افزار Expert Choice پرداختند و به این نتیجه رسیدند که بین سرمایه اجتماعی و توسعه شهری، رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. همچنین تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر روی کمیت تعاملات اجتماعی موجب رشد اقتصاد و توسعه‌یافتگی مناطق شهری شده است. محسنی‌تبریزی و آقامحسنی (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری شهر محلات» پس از تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده از پرسشنامه، با استفاده از نرم‌افزار SPSS نتیجه‌گیری کردند که بین متغیرهای مستقل سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و درجه دینداری، با توسعه شهری به عنوان متغیر وابسته، رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد و برخلاف نتایج تحقیقات پیشین، بین انسجام اجتماعی و توسعه شهری، رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. همچنین هیچ رابطه‌ای بین متغیر مستقل آگاهی اجتماعی و متغیر وابسته توسعه شهری دیده نشد.

نوابخش و فدوی (۱۳۸۸)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه شهری» به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری منطقه پنج شهر تهران با استفاده از روش پیمایشی پرداختند. نتایج به دست آمده از این مقاله حاکی از این است که سرمایه اجتماعی نواحی، رابطه مثبتی با توسعه نواحی منطقه پنج شهری در تهران دارد و اعتماد عمومی، آگاهی، مشارکت رسمی و مشارکت غیررسمی همیارانه، در نواحی توسعه یافته‌تر بیشتر است. همچنین اعتماد نهادی و مشارکت‌های غیررسمی خیریه‌ای، در منطقه به صورت یکسان بوده و تفاوت معناداری نداشت. نظری و نیکچه فراهانی (۱۳۸۷)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در بهره‌وری نیروی کار» نتیجه گرفتند که هزینه‌های پایین‌تر تعاملات، نرخ

1 - Analytical Hierarchy Process

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

پایین‌تر جابه‌جایی افراد، تسهیم دانش و نوآوری و بهبود کیفیت محصولات، از جمله مواردی هستند که تأثیر سرمایه اجتماعی بر بهره‌وری را نشان می‌دهند. با این وجود، تأثیر دقیق سرمایه اجتماعی بر بهره‌وری، قابل اندازه‌گیری نیست؛ زیرا هم سرمایه اجتماعی، عوامل و متغیرهای بسیاری را شامل می‌شود که بسیاری از آنها کیفی هستند و اندازه‌گیری‌شان دشوار است و هم بهره‌وری، متغیرهای زیادی را دربر می‌گیرد.

۳- مبانی نظری

سرمایه اجتماعی، یکی از جدیدترین مفهوم‌پردازی‌های علوم اجتماعی است که مانند پلی میان جامعه‌شناسی، اقتصاد، برنامه‌ریزی و سیاست می‌باشد و زمینه‌ساز مطالعات بین رشته‌ای متعددی شده است. مضمون مرکزی سرمایه اجتماعی، اهمیت تعاملات انسانی و ارتباطات اجتماعی ساکنین می‌باشد. این اصطلاح سرمایه اجتماعی نخستین بار در اثر کلاسیک جین جاکوبز[1] با عنوان «مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی» (۱۹۶۱) به کار رفته است. از دیدگاه وی، شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های حومه قدیمی و مختلط شهری، صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند (سلمانی و همکاران، ۱۳۸۹). در دهه ۱۹۷۰ افرادی مانند ایوان لایت[2] از دیدگاه جامعه‌شناسی، از این مفهوم برای تشریح معضلات اقتصادی- اجتماعی توسعه شهری بهره گرفتند (Arbab, 2011). در دهه ۱۹۸۰، این اصطلاح توسط جیمز کلمن[3] (۲۰۰۲) در جامعه‌شناسی و رابرت پوتنام[4] (۲۰۰۰) در علوم سیاسی، و سایر حوزه‌های علمی به طور وسیعی، مورد توجه قرار گرفت. فوکویاما[5]، سرمایه اجتماعی را به عنوان توانایی افراد برای کار با یکدیگر به منظور دستیابی به اهداف مشترک در گروه و سازمان تعریف می‌کند و از آن به عنوان یک ابزار برنامه‌ریزی برای ایجاد مشارکت مؤثر شهروندان در مراحل مختلف توسعه پروژه‌ها یاد می‌کند. بوردیو[6] (۱۹۸۶) سرمایه اجتماعی را از دو بعد: دسترسی به منابع از طریق ارتباط و عضویت در گروه‌ها و نیز کیفیت و کمیت منابع قابل دسترس، بررسی کرد (Arbab, 2011). از طرفی دیگر کلمن، سرمایه اجتماعی را مانند سایر اشکال سرمایه، مولد دانسته و معتقد است که تسهیل اقدامات عاملان و زمینه‌سازی برای همکاری در داخل ساختارها، دستیابی به اهداف خاص را ممکن می‌سازد. بدین ترتیب از دیدگاه بوردیو و کلمن، سرمایه اجتماعی، کالای عمومی و دارایی جمعی است که در دوره زمانی بلندمدت انباشته می‌شود (Khanh, 2011). از دیدگاه پوتنام (۱۹۹۳) سرمایه اجتماعی از طریق ایجاد سازمان‌های اجتماعی بر پایه اعتماد، هنجارها و روابط شبکه‌ای شکل می‌گیرد که کارایی را از طریق تسهیل هماهنگی در اقدامات، بهبود می‌بخشد و ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها را بر دستیابی به اهداف نهایی، تسهیل می‌کند و بالعکس فقدان آن منجر به بروز محدودیت‌هایی در فرایند توسعه در سطوح مختلف می‌شود. با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در فرایند توسعه، تلاش برای نیل به توسعه با تقویت سرمایه‌های فیزیکی (منابع مالی و زیرساخت‌ها)، انسانی (آموزش و انتقال تکنولوژی) و ایجاد یا تقویت سرمایه اجتماعی (توسعه نهادی، سازمانی، اعتماد، شبکه‌ها و هنجارهای بین‌مردم) امکان‌پذیر می‌باشد (APO, 2006). به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی، مکمل سرمایه‌های طبیعی و انسانی در فرایند توسعه است و از فرایند توسعه نیز تأثیر می‌پذیرد؛ به طوری که توسعه اقتصادی- اجتماعی یک منطقه یا کشور، به ارتقای سطح سرمایه اجتماعی آن، منجر خواهد شد. در این بین، سرمایه اجتماعی با تأکید بر شبکه‌ای شدن، تقویت اعتماد و روابط اجتماعی و ایجاد تغییر در نگرش مردم و گروه‌ها در داخل جامعه، نقش زیادی در توسعه برعهده می‌گیرد (Gülümser et al., 2012).

1 - Jane Jacobs
2 - Ivan Light
3 - James Coleman
4 - Robert Putnam
5 - Fukuyama
6 - Bourdieu

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

برای مثال، در هند سرمایه اجتماعی محلی به عنوان یک منبع مهم توسعه برای گروه‌های خودیار[1] در تبیین مسائل و مشکلات شهری، مورد توجه قرار گرفته است. از دیدگاه برهام[2]، سرمایه اجتماعی، شبکه‌ای از روابط مشترک و همکاری متقابل بین شهروندان است که توانایی آن‌ها را برای حل مسائل اجتماعی تقویت می‌کند و به عنوان مجموعه‌ای از منابع و شبکه‌های سرمایه‌گذاری به انسجام اجتماعی، اعتماد و تمایل به همکاری در فعالیت‌های اجتماعی کمک می‌کند. مطالعه ویلسون[3] بیانگر تأثیر سرمایه اجتماعی در قالب سطح اعتماد بین افراد، مشارکت مدنی و توانایی بین سازمانی در جامعه محلی است که با ابعاد روان‌شناختی، مذهبی و اقتصادی حاکم بر آن، در ارتباط می‌باشد و عاملی تعیین‌کننده در نحوه مدیریت شهری است؛ به طوری که زمینه را برای دسترسی به اهداف مدیریت شهری با تأکید بر مشارکت، اعتماد، شبکه‌های محلی، تقویت برنامه‌ریزی از پایین به بالا و افزایش کنترل محلی بر عملکرد مدیران شهری، مهیا می‌سازد و با بسیج محلی منابع و پشتیبانی از مشارکت عمومی، به کاهش اختلاف سلیقه‌های شهروندان، دولت، سازمان‌های مردم‌نهاد و بخش خصوصی می‌انجامد (Osolen & Lister, 2004) و به فرایند ایجاد و تقویت ظرفیت‌ها در راستای نیل به اهداف توسعه شهری کمک می‌کند (Häkli & Minca, 2009). امروزه سرمایه اجتماعی، نقش بسیار مهم‌تری از سرمایه‌های فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها و جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی، انسجام میان افراد و بین افراد و سازمان‌ها را برای افزایش اثربخشی فعالیت‌های توسعه‌ای دربر می‌گیرد (خمّر و همکاران، ۱۳۹۰) و در نقش یک خرد جمعی و مسئولیت مدنی ظاهر شده و جامعه را به چیزی بیشتر از مجموعه افراد تبدیل می‌کند (Gootaert, 1998). بنابراین، سرمایه اجتماعی که روابط خرد درون یک شهر را توصیف می‌کند ممکن است بر روی ظرفیت مدنی یا روابط کلان بین بخش‌های مدیریتی، اجرایی و مردم، تأثیر بگذارد و ساختار قدرت، بهره‌وری، مشارکت و تنوع روابط را تحلیل کند (Ognibene, 2010). سرمایه اجتماعی در سطوح مختلف عملکردی (سطح خرد، میانی و کلان) مدنظر است و می‌تواند با ایجاد تغییرات ساختاری و شناختی، به عنوان یک کالای عمومی، رابطه متقابلی با توسعه داشته باشد. بنابراین، سرمایه اجتماعی«توانایی تشکیل و حفظ روابط به منظور تسهیل دستیابی به اهداف، از طریق توسعه ارتباطات و همکاری به عنوان نقطه مرکزی سرمایه‌گذاری در توسعه محلی» می‌باشد. مطابق شکل ۱ سرمایه اجتماعی به عنوان یک کالای عمومی، رابطه متقابلی با توسعه در سطوح مختلف دارد.

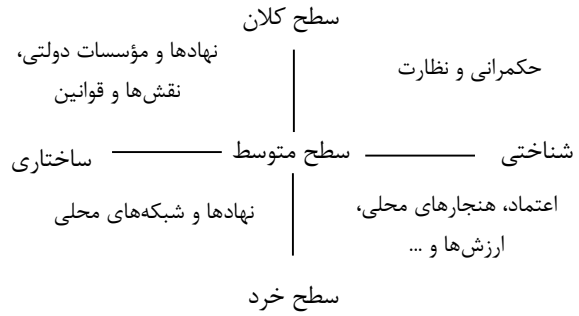

شکل ۱- اشکال و قلمرو سرمایه اجتماعی
منبع: (Basile & Cecchi, 2007)

بنابراین می‌توان مفاهیم سرمایه اجتماعی را در چند دسته به شرح زیر طبقه‌بندی کرد (Basile and Cecchi, 2007):

- اشکال ساختاری، بیانگر روابط بین انسان با یکدیگر و با سازمان‌ها (از قبیل نقش‌ها، شبکه‌های اجتماعی، انجمن‌ها، نهادها، قوانین و رویه‌ها) و شکل‌شناختی با تمرکز بر روی جنبه روان‌شناختی افراد (در قالب هنجارها، ارزش‌های مشترک، انسجام، روابط متقابل، اعتماد، نگرش‌ها و عقاید) هستند (Krishna & Norman, 1999)، (Uphoff, 2000). در کل منظور از سرمایه اجتماعی، تکمیلی بودن ابعاد دوگانه بالا است.

1 - Self-Help Groups (SHG)
2 - Barham
3 - Wilson

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

- دارا بودن سطوح کلان (ملی)، میانی (منطقه‌ای و محلی) و خرد (خانواده و افراد) که براساس نظام برنامه‌ریزی و ساختار اقتصادی، دسته‌بندی می‌شود و دارا بودن عملکردهایی در داخل یک گروه، جامعه یا بین جوامع و سازمان‌های متعدد؛ از قبیل انسجام، تعامل و ایجاد ارتباط و پیوند.

از اواخر دهه ۱۹۶۰ با ورود مفهوم و کارکرد عدالت اجتماعی جغرافیایی، تفکرات جغرافیایی به مسیرهای تازه‌ای کشانده شد و دیوید هاروی[1] جغرافی‌دان، مکتب رادیکال[2] را با طرح و به‌کارگیری عدالت اجتماعی در تحلیل‌های جغرافیایی و وابستگی میان نابرابری‌های اجتماعی و ساختارهای فضایی جغرافیایی، همچون انقلابی در تفکرات جغرافیایی، برپا کرد. در واقع عدالت اجتماعی، مرتبط با توزیع نسبی حقوق، فرصت‌ها و منابع، در جامعه‌ای مشخص است. از نظر اجتماعی یک نظام اجتماعی پایدار باید به توزیع برابر منابع، تساوی تسهیلات و خدمات اجتماعی شامل: بهداشت، آموزش و پرورش، برابری جنسی، پاسخ‌گویی سیاسی و مشارکت، دست یابد.

عدالت اجتماعی

این اصطلاح از دو کلمه عدالت یعنی موزون بودن و برابری که در مفهوم رعایت تناسب میان اجزای یک مجموعه هدف‌دار به گونه‌ای که آن مجموعه بتواند متعادل و پایدار بماند، آمده است و اجتماعی به معنای گردهمایی و تجمع گروه‌های انسانی است. در تبیین عدالت اجتماعی باید گفت این اصطلاح در واقع کاربردی خاص از عدالت اجتماعی است که برای فایق آمدن بر تعارضاتی که لازمه همکاری اجتماعی برای ترقی افراد است، مورد استفاده قرار می‌گیرد (پیله‌ور، ۱۳۸۰). دیوید هاروی، عدالت اجتماعی و فضایی در شهرها را تخصیص عادلانه منابع و امکانات شهری می‌داند که به گونه‌ای هدایت شوند که افراد، حداقل شکاف و اعتراض را نسبت به حقوق خود، داشته باشند و نیازهای جمعیتی آن در ابعاد مختلف، برآورده گردد (هاروی، ۱۳۸۲). توسعه پایدار، مستلزم برقراری عدالت اجتماعی و فضایی در شهرهاست. رفع نابرابری‌های اجتماعی، اقتصادی، آسیب‌پذیری اقشار کم درآمد، توزیع بهینه خدمات و امکانات و توجه به نیازهای اساسی شهروندان، از دلایل اهمیت توسعه پایدار هستند. روند شهری شدن در کشورهای در حال توسعه، با عدم‌تعادل‌های خدماتی و پراکنش جمعیت و رشد بی‌قواره شهری، مواجه است؛ به طوری که ناپایداری حاصل از این رشد ناموزون، به شکل عدم‌تعادل‌های فضایی- اجتماعی با نمودهای فقر شهری، اسکان و اشتغال غیررسمی، ضعف حاکمیت محلّی و آلودگی‌های زیستی، نمایان شده است.

عدالت اجتماعی و مدیریت برنامه‌ریزی شهری

هنگامی که منافع گروه‌های خاصی از مردم به وسیله فعالیت‌هایی که به آسیب‌های زیست‌محیطی منجر می‌شوند تأمین می‌گردند، بی‌عدالتی روی داده است. این منافع با هزینه گروه‌های اجتماعی دیگر که بیش از همه متحمل هزینه‌های مربوط به زیان‌های محیطی هستند، به‌دست می‌آید (مرصوصی، ۱۳۸۳). در تحلیل‌های جغرافیایی، از عدالت اجتماعی به عنوان یک مفهوم هنجاری جهت مسئله مکان‌یابی و کارایی، استفاده می‌شود. بنابراین بخشی از این مفهوم، جنبه مادی دارد که با ثروت، درآمد و توزیع عادلانه آن، در پیوند تنگاتنگ است و در اشکال متفاوت، مورد توجه قرار می‌گیرد. تحقق عدالت اجتماعی مستلزم وجود مکان و فضا است. فضا نیز یک محصول اجتماعی است که بیشتر بر روابط شهر و روستا تأکید می‌کند. با توجه به عدم‌توزیع منطقی امکانات، فرصت‌ها و موقعیت‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در یک فضای شهری از یک طرف و وجود بورس‌بازی زمین و مسکن، نابرابری در ثروت و جدایی‌گزینی اکولوژیکی از طرف دیگر، بررسی نقش تعاون در گسترش عدالت اجتماعی در قالب شهر، مورد توجه قرار گرفته و بر این امر تأکید شده است. بنابراین عدالت اجتماعی در شهر به معنای حفظ منافع گروه‌های مختلف اجتماعی به طور

1 - David Harvey
2 - Radikal

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

عام و گروه‌های هدف به طور خاص به وسیله توزیع بهینه منابع شهری، درآمدها و هزینه‌ها می‌باشد. به همین جهت، اکنون مباحث مربوط به عدالت محیطی با تأکید بر مترادف بودن مفاهیم عدالت محیطی و عدالت اجتماعی، لزوم حسابرسی اجتماعی را به عنوان پایه و اساس حسابرسی محیطی، ضروری می‌شمارند (Gray, 2002).

نقش شوراها در گسترش عدالت اجتماعی شهری

شوراها با هدف ایجاد زمینه‌های مناسب جهت آسایش و بهبود شرایط زندگی شهروندان، نقش مهم و تأثیرگذاری در مدیریت شهری دارند و برایند آن، ایجاد رضایت‌مندی و تقویت پایه‌های عدالت اجتماعی می‌باشد که با اتخاذ سیاست‌ها و برنامه‌های مطلوب شهری در فضای یک شهر، تبلور می‌یابد. تلاش برای حفظ منافع عمومی، کاهش نابرابری‌ها و بی‌عدالتی‌های اجتماعی در فضای شهر، بخشی از مهم‌ترین وظایف شوراهاست که تحقق این امر، عدالت‌گستری محسوب می‌گردد (اوست هویی‌زن، ۱۳۷۷). معیارهای سنجش عدالت براساس دیدگاه‌های راولز[1] و هاروی در جدول ۱ بیان شده‌اند.

جدول۱- معیارهای سنجش عدالت براساس دیدگاه‌های راولز و هاروی

معیارهای راولز	آزادی	طرح بتواند حقوق فردی افراد را حفظ کند و آزادی‌های فردی، فدای اجرای آن نشود.
	فرصت برابر	به دسترسی برابر همه به فرصت‌ها، منابع، امکانات و اطلاعات تأکید می‌کند و در تقابل با رانت‌های گروه‌های خاص صاحب قدرت یا نفوذ، تعریف می‌شود.
	تفاوت	در صورتی که تفاوتی در توزیع وجود دارد، این تفاوت زمانی عادلانه است که به نفع محروم‌ترین طبقه باشد.
	نیاز	افراد دارای حقوق مساوی در بهره‌وری از منابع و امتیازات‌اند، ولی نیاز همه افراد مشابه نیست و تساوی در بهره‌وری از دیدگاه نیاز افراد به صورت تخصیص نابرابر، جلوه‌گر می‌شود.
معیارهای هاروی	شرکت در منفعت عمومی	آن دسته از افرادی که فعالیت‌شان به نفع عده بیشتری است، بیشتر از آن عده که فعالیت‌شان به عده کمتری اختصاص دارد، حق ادعا دارند.
	استحقاق	افراد به دلایلی نظیر سابقه زحمت بیشتر یا تحت تعلیم بودن در مدتی طولانی‌تر، استحقاق دریافت پاداش بیشتری را دارند.

منبع: (طبیبیان و همکاران، ۱۳۸۹)

نمودهای عدالت اجتماعی عبارتند از:

- جلوگیری از زایش فقر
- پوشش آموزش و کسب مهارت
- حفظ استاندارد تأمین اجتماعی
- پیگیری عدالت بین نسلی
- برابری دسترسی به دانش
- مساوات در برابر قانون.

۴- روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ روش تحقیق، توصیفی- تحلیلی و مبتنی بر مطالعات میدانی و تکمیل پرسشنامه می‌باشد و به لحاظ ماهیت، از نوع تحقیقات کاربردی است. به منظور ارزیابی میزان سرمایه اجتماعی در بین مناطق شش‌گانه شهر کرمانشاه با توجه به تعاریف و مفاهیم مندرج در مبانی نظری، اقدام به تهیه و تدوین پرسشنامه براساس گویه‌های جدول ۳ مطابق با طیف لیکرت گردید. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، از

1 - Ravelz

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

روش‌های آماری مبتنی بر آزمون‌های t تک‌نمونه‌ای، فریدمن[1] و همبستگی استفاده شده است. شهر کرمانشاه به عنوان منطقه مورد مطالعه این تحقیق، در غرب کشور واقع شده است. این شهر، دارای شش منطقه شهرداری و مرکز سیاسی- اداری استان کرمانشاه می‌باشد. به منظور تحلیل و ارزیابی سرمایه اجتماعی شهروندان، به صورت تصادفی، پرسشنامه‌ها در بین این شش منطقه، توزیع شده است.

۵- یافته‌های تحقیق

الف- معرفی محدوده شهر کرمانشاه

کرمانشاه از شهرهای تاریخی و فرهنگی ایران است که تا پیش از حمله اعراب به ایران، به عنوان دومین پایتخت ساسانیان، مورد توجه حکومت بود (سعیدیان، ۱۳۶۰). شهرستان کرمانشاه، مرکز استان کرمانشاه با مساحت ۸۵۴۸ کیلومتر مربع، در حاشیه رودخانه قره‌سو قرار گرفته است که ارتفاع آن از سطح دریا ۱۴۱۰ متر می‌باشد. این شهر به عنوان یکی از ۱۰ شهر مهم و پر جمعیت کشور با جمعیتی نزدیک به ۸۰۰ هزار نفر (تا آبان ماه ۱۳۸۵) و مساحتی بالغ بر ۱۰ هزار هکتار در میانه غربی ایران، یکی از توانمندترین شهرهای ایران در این منطقه است. رشد بالای جمعیت شهر از یک طرف و روند رو به افزایش مهاجرت به شهر کرمانشاه در طی دهه‌های اخیر، از سوی دیگر، سبب افزایش جمعیت شهر کرمانشاه شده است. این شهر دارای مناطق شش‌گانه می‌باشد که در نقشه ۱ آمده است.

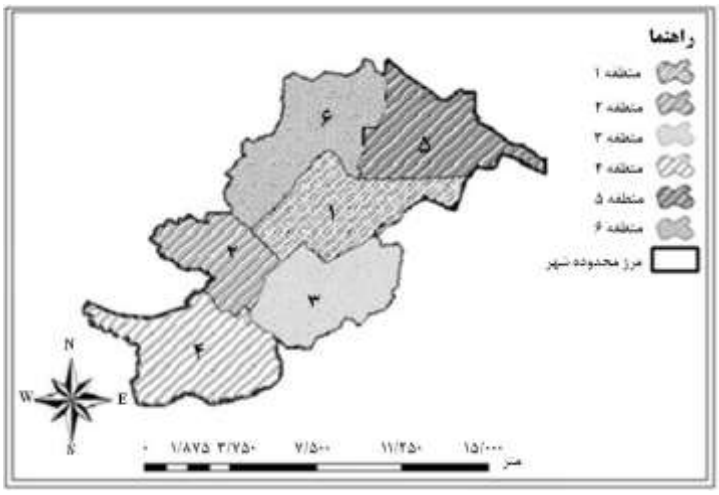

نقشه ۱- موقعیت جغرافیایی مناطق شش‌گانه شهر کرمانشاه
منبع: (یافته‌های نگارندگان)

ب-یافته‌های توصیفی

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌گردد از بین مشخصات ۱۵۰ پاسخ‌دهنده به پرسشنامه مذکور، افراد بین ۲۱ تا ۳۰ سال حدود ۷۵ نفر (۵۰ درصد)، همچنین میزان تحصیلات (دیپلم و بالاتر) ۷۷ نفر (۵۱/۳ درصد) ، بیشترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند و اغلب ساکنان، دارای مدرک تحصیلی دبیرستان به بالا هستند که با ملاحظه این موضوع می‌توان گفت استقبال‌کنندگان از این پرسشنامه از نظر سواد و مدرک تحصیلی، وضعیت متوسط و متوسط به بالا دارند. نتایج آماری پرسشگری نشان داد که ۱۲۰ نفر (۸۰ درصد) از پاسخ‌دهندگان، مرد و ۱۰۱ نفر (۶۷/۳ درصد) از پاسخگویان نیز متأهل بوده‌اند. نتایج این بررسی در مورد اشتغال ساکنان این مناطق نشان می‌دهد که ۱۲۵ نفر (۸۳/۳ درصد) از پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه مذکور، شغل آزاد دارند. ۹۸ نفر (۶۵/۳ درصد) نیز در مساکن ملکی زندگی می‌کردند که تعداد افراد خانوار ۳ تا ۴ نفر، بیشترین

1 - Fridman

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

درصد تعداد افراد خانوار (۵۸ نفر یعنی ۳۸/۶ درصد) را به خود اختصاص داده بودند. بنابر آمار توصیفی بالا سعی شده است که پاسخ‌دهندگان از طیف‌های مختلف جامعه باشند و در سطوح آموزشی، بعد خانوار، شغلی، جنسیت و ملکی، از اقشار متفاوتی از جامعه آماری انتخاب شده‌اند.

جدول۲- مشخصات پاسخ‌دهندگان

مشخصات پاسخ‌دهنده	بیشترین پاسخگو	تعداد پاسخ‌دهنده	درصد
سن	۳۰-۲۱	۷۵	۵۰
تحصیلات	دیپلم و بالاتر	۷۷	۵۱/۳
جنسیت	مرد	۱۲۰	۸۰
تأهل	متأهل	۱۰۱	۶۷/۳
شغل	آزاد	۱۲۵	۸۳/۳
مسکن	ملکی	۹۸	۶۵/۳
تعداد افراد خانوار	۳ تا ۴ نفر	۵۸	۳۸/۶

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

ج- یافته‌های استنباطی

به منظور پاسخگویی به سؤال تحقیق درباره میزان و سطح برخورداری جامعه نمونه در هر یک از ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه عدالت اجتماعی شهری، از تحلیل میانگین عددی استفاده شده است. همان‌طور که جدول ۳ نشان می‌دهد براساس آزمون فریدمن بین میانگین ابعاد سرمایه اجتماعی خانوارهای نمونه در سطح معناداری برابر با ۰/۰۰۱، تفاوت معناداری وجود دارد. در این بین، بیشترین میانگین رتبه‌ای به ترتیب به نهادها و شبکه‌های محلی و انسجام اجتماعی و کمترین آن نیز به مشارکت اجتماعی اختصاص دارد. بنابراین می‌توان اذعان کرد که مشارکت شهروندان در امور عمومی و مدیریت شهری بنا به دلایلی، پایین است.

جدول ۳- معناداری تفاوت میانگین رتبه‌ای ظرفیت‌های خانوارهای نمونه براساس آماره آزمون فریدمن

مؤلفه‌ها	تعداد	میانگین عددی	میانگین رتبه‌ای فریدمن
اعتماد اجتماعی	۱۵۰	۳/۱۹۱۰	۱/۸۷
همکاری و مشارکت اجتماعی	۱۵۰	۲/۶۱۹۴	۱/۷۶
انسجام اجتماعی	۱۵۰	۳/۴۷۲۳	۳/۱۴
نهادها و شبکه‌های محلی	۱۵۰	۳/۵۶۲۰	۳/۳۹
مربع کای	۱۸۵/۸۲۱		
درجه آزادی	۳		
سطح معناداری	۰/۰۰۱		

منبع: (محاسبات نگارندگان)

علاوه‌بر این، همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد تحلیل میانگین عددی حاصل از رابطه شاخص‌های سرمایه اجتماعی در بین نمونه‌های تحقیق براساس آزمون t تک‌نمونه‌ای، مبین نزدیک بودن مقادیر ابعاد آن به حد متوسط که به عنوان مطلوبیت عددی مورد آزمون نیز در نظر گرفته شده است، می‌باشد؛ به طوری که با احتساب دامنه طیفی شاخص‌های موجود که بین ۱ تا ۵ براساس طیف لیکرت در نوسان است، این میزان برای ابعاد اعتماد

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

اجتماعی، انسجام اجتماعی و شبکه‌های محلی، بالاتر از حد متوسط ۳ و برای بعد مشارکت اجتماعی نیز کمتر از ۳ ارزیابی می‌شود. بدین ترتیب در بین ابعاد چهارگانه سرمایه اجتماعی مورد نظر پژوهش، به جز بعد اعتماد اجتماعی، در بقیه موارد، سطح ۹۵ درصد تفاوت معناداری وجود دارد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که شاخص اعتماد اجتماعی، نقش کمتری نسبت به سایر شاخص‌ها در سرمایه اجتماعی ایفا می‌کند و این می‌تواند ناشی از پایین بودن شاخص‌های کیفیت زندگی از قبیل تحصیلات، درآمد، تعارضات فرهنگی و غیره در منطقه مورد مطالعه باشد.

جدول ۴- آزمون T بین ابعاد سرمایه اجتماعی

مطلوبیت عددی شاخص‌های مورد آزمون=۳						
ابعاد سرمایه اجتماعی	میانگین	آماره آزمون t	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
					پایین‌تر	بالاتر
اعتماد اجتماعی	۳/۱۹۱۰	۱/۵۲۹	۰/۱۰۵	۰/۰۹۲۰۰	-۰/۰۱۹۵	۰/۲۰۱۸
همکاری و مشارکت اجتماعی	۲/۶۱۹۴	-۳/۵۱۲	۰/۰۰۱	-۰/۱۸۱۶۴	-۰/۲۸۲	-۰/۰۷۹۷
انسجام اجتماعی	۳/۴۷۲۳	۸/۳۷۵	۰/۰۰۰	۰/۴۹۴۳۳	۰/۳۷۴۴	۰/۶۱۱۲
نهادها و شبکه‌های محلی	۳/۵۶۲۰	۶/۱۱۵	۰/۰۰۰	۰/۳۷۲۳۰	۰/۲۵۲۷	۰/۴۹۲۲

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

تحلیل ناپارامتری همبستگی میان مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در جدول ۵ ارایه شده است. نتایج حاصل از این تحلیل نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم بین کلیه ابعاد می‌باشد. به عبارت دیگر، می‌توان اذعان کرد که با توجه به معناداری همبستگی بین ابعاد چهارگانه در سطح معناداری ۰/۰۰۱ درصد، افزایش مقادیر هر یک از مؤلفه‌ها، منجر به افزایش قابل توجه مقادیر در سایر ابعاد خواهد شد و گویای این مطالب می‌باشد که بین شاخص‌های انتخاب شده برای سرمایه اجتماعی، همبستگی مستقیم مثبت و معناداری وجود دارد.

جدول ۵- ماتریس همبستگی ظرفیت‌های موجود در سطح خانوارهای نمونه (اسپیرمن)

ابعاد ظرفیت‌ها		اعتماد اجتماعی	همکاری و مشارکت اجتماعی	انسجام اجتماعی	نهادها و شبکه‌های محلی
اعتماد اجتماعی	ضریب همبستگی	۱/۰۰۰	۰/۵۶۸(**)	۰/۵۴۴(**)	۰/۹۷۰(**)
	سطح معناداری	۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
همکاری و مشارکت اجتماعی	ضریب همبستگی	۰/۵۶۸(**)	۱/۰۰۰	۰/۶۷۷(**)	۰/۴۶۶(**)
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	ضریب همبستگی	۰/۵۴۴(**)	۰/۶۷۷(**)	۱/۰۰۰	۰/۴۴۶(**)
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰	۰/۰۰۰
نهادها و شبکه‌های محلی	ضریب همبستگی	۰/۹۷۰(**)	۰/۴۶۶(**)	۰/۴۴۶(*)	۱/۰۰۰
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰
تعداد		۱۵۰			

منبع: (یافته‌های نگارندگان) *همبستگی معنی‌دار در سطح ۰/۰۵ **همبستگی معنی‌دار در سطح ۰/۰۱

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

در دهه‌های اخیر، محققان توسعه و برنامه‌ریزی برای تصمیم‌گیری، به مدل‌های چندمعیاره (MCDM)[1] روی آوردند. تصمیم‌گیری چندمعیاره به طور گسترده در رتبه‌بندی یا انتخاب یک یا چند گزینه از بین مجموعه‌ای از گزینه‌های موجود با رعایت معیارهای متعدد که معمولاً با هم مغایر هستند، به‌کار می‌رود و با توجه به اهمیت این تحلیل‌ها، روش‌های زیادی برای حل مسائل چندمعیاره، توسعه یافته‌اند. در این راستا تکنیک ویکور[2] به عنوان یک روش تصمیم‌گیری چندشاخصه، روشی ساده ولی کارآمد در اولویت‌بندی، قلمداد می‌شود که توسط آپریکویچ و تزنگ[3] بر مبنای روش ال‌پی‌متریک[4] توسعه‌یافته است (Wei & Lin, 2008). بنابراین، برای بررسی میزان تفاوت سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه عدالت شهری در هر یک از مناطق شش‌گانه شهر کرمانشاه و رتبه‌بندی آن‌ها، از تکنیک ویکور استفاده شده است.

سطح‌بندی مناطق شهری کرمانشاه با استفاده از روش ویکور

تکنیک ویکور، یکی از روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه توافقی است که بر مبنای روش ال‌پی‌متریک توسعه‌یافته می‌باشد؛ لذا با توجه به اهمیت موضوع، سعی شده تا مراحل کاربرد این تکنیک، به اختصار مورد بررسی قرار گیرد.

این روش می‌تواند یک مقدار بیشینه مطلوبیت گروهی برای اکثریت و یک کمینه تأثیر انفرادی برای مخالفت را فراهم کند. مراحل این روش شامل گام‌های ذیل است (Wei & Lin, 2008):

الف- ماتریس اولیه: به منظور استفاده از تکنیک ویکور برای سنجش تفاوت مناطق شش‌گانه شهر کرمانشاه از نظر میزان برخورداری از ابعاد چهارگانه سرمایه اجتماعی، ابتدا از داده‌های پرسشنامه، میانگین گرفته شده و در ماتریس اولیه ارایه شده است. جدول ۶ نشانگر شاخص‌های به‌کار رفته و تعداد آن‌ها در مناطق شش‌گانه شهر کرمانشاه می‌باشد.

جدول ۶- ماتریس مستخرج از شاخص‌های به‌کار رفته در پرسشنامه

مناطق شهری کرمانشاه	نهادها و شبکه‌های محلی	انسجام اجتماعی	همکاری و مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی
منطقه ۱	۳/۷۹	۳/۸۹	۳/۱۶	۳/۵۹
منطقه ۲	۳/۲۴	۳/۵۴	۲/۷۳	۲/۹۹
منطقه ۳	۳/۲۸	۳/۱۶	۲/۶۵	۲/۹۸
منطقه ۴	۳/۱۶	۳/۳۹	۲/۶۷	۲/۸۹
منطقه ۵	۳/۰۸	۳/۳۹	۲/۶۵	۲/۸۲
منطقه ۶	۳/۲۶	۳/۶۴	۲/۸۳	۲/۹۹
وزن	۰/۲۵۰	۰/۲۴۸	۰/۲۷۴	۰/۲۲۸

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

ب- محاسبه مقادیر نرمال شده: فرض می‌کنیم m گزینه و n معیار داریم. گزینه‌های مختلف i به عنوان x_i مشخص شده‌اند. برای گزینه x_j رتبه جنبه jام به عنوان x_{ij} مشخص شده و برای سایر گزینه‌ها نیز همین‌طور است. x_{ij} ارزش و مقدار معیار jام می‌باشد. نرمال‌سازی مقادیر، جایی که x_{ij} ارزش اصلی گزینه iام و بعد jام است، به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$f_{ij} = x_{ij} \Big/ \sqrt{\sum_{j=1}^{n} x_{ij}^2} \;,\; i=1,2,...,m; \quad j=1,2,...,n$$

ج- تعیین بهترین و بدترین مقدار: بهترین و بدترین هر یک از مقادیر در هر معیار را شناسایی کرده و به ترتیب f_j^+ و f_j^- را محاسبه می‌کنیم.

$$f_j^+ = Max\, f_{ij} \quad , i=1,2,...,m$$

$$f_j^- = Min\, f_{ij} \quad , j=1,2,...,n$$

1 - Multiple Criteria Deciscion Making
2 - Vikor
3 - Opricovic and Tzeng
4 - LP-metric

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

$$L_{pi}=\left\{\sum_{j=1}^{n}\left[w_i(f_j^{+}-f_{ij})/(f_J^{+}-f_j^{-})\right]^p\right\}^{1/p}$$

$$1\le p\le +\infty$$

i= 1,2,3,…,n

جایی که f_j^{+} بهترین راه‌حل ایده‌آل مثبت برای معیار jام و f_j^{-} بدترین راه‌حل ایده‌آل منفی برای معیار jام است. اگر تمامی f_j^{+} را به هم پیوند بزنیم، یک ترکیب بهینه خواهیم داشت که بیشترین امتیاز را خواهد داد که در مورد f_j^{-} نیز همین‌طور است.

د- تعیین وزن معیارها: مهم‌ترین مسئله در رابطه با کاربرد تکنیک‌های چندمنظوره برای سطح‌بندی گزینه‌های موجود، توجه به ترجیح موضوعی است که معمولاً به وسیله تصمیم‌گیری‌های مبتنی بر تجربیات شخصی، دانش و درک مسئله از طریق تکنیک استنباط ترجیحی مانند فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) تعیین می‌شود که تحت عنوان وزن‌دهی شاخص‌ها از آن یاد می‌شود. در این مطالعه، وزن‌دهی به شاخص‌ها با استفاده از نظرات افراد صاحب‌نظر از قبیل اعضای هیأت علمی با استفاده از تکنیک AHP صورت گرفته که در جدول ۷ نشان داده شده است.

جدول ۷- ضریب وزن شاخص‌ها

شاخص	نهادها و شبکه‌های محلی	انسجام اجتماعی	همکاری و مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی
وزن	۰/۲۵۰	۰/۲۴۸	۰/۲۷۴	۰/۲۲۸

منبع: (محاسبات نگارندگان)

ه- محاسبه فاصله گزینه‌ها از راه‌حل ایده‌آل: این مرحله، محاسبه فاصله هر گزینه از راه‌حل ایده‌آل و سپس حاصل‌جمع آنها برای ارزش نهایی براساس روابط ذیل است:

$$S_i=\sum_{j=1}^{n}w_i(f_j^{+}-f_{ij})/(f_J^{+}-f_j^{-})$$

$$R_i=\underset{j}{Max}[w_i(f_j^{+}-f_{ij})/(f_j^{+}-f_j^{-})]$$

جایی که S_i بیانگر نسبت فاصله گزینه i ام از راه‌حل ایده‌آل مثبت (بهترین ترکیب) و R_i بیانگر نسبت فاصله گزینه iام از راه‌حل ایده‌آل منفی (بدترین ترکیب) می‌باشد، برترین رتبه براساس ارزش S_i و بدترین رتبه براساس ارزش R_i به‌دست می‌آید. به عبارت دیگر S_i و R_i به ترتیب همان L_{1i} و L_{0i} در روش ال‌پی‌متریک هستند.

و- محاسبه عملی با استفاده از تکنیک ویکور Q_i:

این مقدار برای هر یک از iها به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$Q_i=v\left[\frac{S_i-S^{+}}{S^{-}-S^{+}}\right]+(1-v)\left[\frac{R_i-R^{+}}{R^{-}-R^{+}}\right]$$

در جایی که $S^{-}=\underset{i}{Max}\,S_i$، $S^{+}=\underset{i}{Min}\,S_i$، $R^{-}=\underset{i}{Max}\,R_i$ و $R^{+}=\underset{i}{Min}\,R_i$ و v وزن استراتژی اکثریت، موافق معیار یا حداکثر مطلوبیت گروهی است.

$\frac{S_i-S^{+}}{S^{-}-S^{+}}$ بیانگر نسبت فاصله از راه‌حل ایده‌آل منفی گزینه iام و به عبارت دیگر موافقت اکثریت برای نسبت iام است. $\frac{R_i-R^{+}}{R^{-}-R^{+}}$ بیانگر نسبت فاصله از راه‌حل ایده‌آل گزینه iام و به معنی مخالفت با نسبت گزینه iام است. بنابراین هنگامی که مقدار v بزرگ‌تر از ۰/۵ باشد، شاخص Q_i منجر به اکثریت موافق می‌شود و هنگامی که مقدار آن کمتر از ۰/۵ می‌شود، شاخص Q_i بیانگر نگرش منفی اکثریت می‌باشد. به طور کلی وقتی مقدار v برابر ۰/۵ است، بیانگر نگرش توافقی متخصصان ارزیابی می‌باشد.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

ز- رتبه‌بندی گزینه‌ها براساس مقادیر Q_i: در این مرحله براساس مقادیر Q_i محاسبه شده در گام قبل، گزینه‌ها را رتبه‌بندی کرده و تصمیم‌گیری می‌کنیم که در جدول ۸ مشاهده می‌گردد.

جدول۸- رتبه‌های نهایی در هر یک از مناطق شهر کرمانشاه

مناطق	Q_i	رتبه
منطقه ۱	۰/۴۲	۲
منطقه ۲	۱	۶
منطقه ۳	۰/۵۵	۳
منطقه ۴	۰	۱
منطقه ۵	۰/۶۷	۴
منطقه ۶	۰/۹۵	۵

منبع: (محاسبات نگارندگان)

همان‌طور که جدول ۸ نشان می‌دهد، تحلیل فضایی توزیع سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، همکاری و مشارکت در امور و عضویت در شبکه‌های محلی) و نقش آنها در توسعه عدالت اجتماعی شهری، نشان‌دهنده تفاوت معنادار صفر برای منطقه ۴ و یک برای منطقه ۲ می‌باشد. به طوری که منطقه ۴ به دلیل قدمت و سابقه زیاد سکونت خانواده‌ها در این منطقه و همچنین فعالیت طولانی‌مدت آن‌ها در منطقه مذکور، دارای بالاترین رتبه و منطقه ۲ به دلیل دارا بودن مهاجران زیاد و عدم‌وجود سابقه تاریخی ساکنین، دارای پایین‌ترین رتبه به لحاظ برخورداری از میزان سرمایه اجتماعی در بین محلات شهری کرمانشاه می‌باشند.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

امروزه سرمایه اجتماعی، نقش بسیار مهم‌تری از سرمایه‌های فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها و جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی، انسجام بین افراد و سازمان‌ها برای افزایش اثربخشی فعالیت‌های توسعه‌ای را برقرار می‌کنند. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی را می‌توان منبعی برای تسهیل روابط در جهت رسیدن به منافع مشترک میان افراد دانست که می‌تواند پیامدهای متفاوتی بر روی فرد و جامعه داشته باشد. بنابراین، سرمایه اجتماعی، توانایی تشکیل و حفظ روابط به منظور تسهیل دستیابی به اهداف عدالت اجتماعی شهری از طریق توسعه ارتباطات و همکاری به عنوان نقطه مرکزی سرمایه‌گذاری در توسعه محلی می‌باشد. بر همین اساس با توجه به روش کتابخانه‌ای و میدانی و مصاحبه در مناطق مورد مطالعه، یافته‌های به دست آمده از پژوهش حاضر نشان می‌دهد که براساس آزمون فریدمن، بین میانگین ابعاد سرمایه اجتماعی خانوارهای نمونه در سطح آلفا برابر با ۰/۰۰۱، تفاوت معناداری وجود دارد و همچنین با توجه به رتبه‌بندی که از مناطق شش‌گانه شهر کرمانشاه به‌دست می‌آید، منطقه ۴ به دلیل ریشه‌دار بودن سکونت خانواده‌ها در این منطقه و همچنین فعالیت طولانی‌مدت آن‌ها در منطقه مذکور، دارای بالاترین رتبه توزیع سرمایه اجتماعی و منطقه ۲ به دلیل دارا بودن مهاجران زیاد و تفاوت‌های زیاد فرهنگی ساکنین، دارای پایین‌ترین رتبه به لحاظ برخورداری از میزان توزیع سرمایه اجتماعی در بین محلات شهری کرمانشاه می‌باشند. در بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی، بیشترین میانگین رتبه‌ای به ترتیب به شبکه‌های محلی و انسجام اجتماعی و کمترین آن نیز به

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

مشارکت اجتماعی، اختصاص دارد. بنابراین می‌توان اذعان کرد که مشارکت شهروندان در امور عمومی و مدیریت شهری پایین می‌باشد. از طرف دیگر، تحلیل میانگین عددی حاصل از رابطه شاخص‌های سرمایه اجتماعی در بین نمونه‌های تحقیق براساس آزمون t تک نمونه‌ای، مبین نزدیک بودن مقادیر ابعاد آن به حد متوسط که به عنوان مطلوبیت عددی مورد آزمون نیز در نظر گرفته شده است، می‌باشد. به طوری که این میزان برای ابعاد اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و شبکه‌های محلی، بالاتر از حد متوسط ۳ و برای بعد مشارکت اجتماعی نیز کمتر از ۳ ارزیابی می‌شود. بدین ترتیب در بین ابعاد چهارگانه سرمایه اجتماعی، به جز بعد اعتماد اجتماعی در بقیه موارد در سطح ۹۵ درصد تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج حاصل از ماتریس همبستگی، نشان‌دهنده وجود همبستگی مثبت و مستقیم بین کلیه ابعاد می‌باشد؛ به طوری که می‌توان اذعان کرد که افزایش مقادیر هر یک از مؤلفه‌ها، منجر به افزایش قابل توجه مقادیر در سایر ابعاد خواهد شد.

در این راستا پیشنهادهای ذیل مطرح می‌گردد:

- ارتقای سطح مشارکت شهروندان در امور عمومی و مدیریت شهری از طریق نهادینه‌سازی فرهنگ مدیریت محله و شورایاری‌ها
- اشاعه فرهنگ پاسخ‌گویی در برابر شهروندان و افزایش روحیه انتقادپذیری در تمامی سطوح سازمانی
- نهادینه‌سازی فرهنگ رفتار توأم با احترام با شهروندان و کارکنان و تکریم آنان به عنوان سرمایه‌های اصلی مدیریت شهری.

۷- منابع

پیله‌ور، علی اصغر، (۱۳۸۰). *تعاون و عدالت‌گستری در فضای شهری، مجله تعاون*، شماره ۱۱۶، ۵۱-۴۶.

خمّر، غلامعلی؛ اسماعیل‌زاده کواکی، علی؛ براتپور، علی، (۱۳۹۰). *ارزیابی توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در سطح مناطق شهری با استفاده از تکنیک Topsis و Gis (مورد مطالعه: نواحی شهر قوچان)، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ۱* (۴)، ۱۱۲-۹۵.

ساروخانی، باقر، (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی: ابعاد، شاخص و دیدگاه، *مجازی ۱*، ۱(۱)، ۵۱-۴۱.

سعیدیان، عبدالحسین، (۱۳۶۰). *دایرةالمعارف سرزمین و مردم ایران*، تهران: انتشارات علم و زندگی.

سلمانی، محمد؛ تقی‌پور، فریده؛ رمضان‌زاده لبسویی، مهدی؛ جلیلی پروانه؛ زهرا، (۱۳۸۹). بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای باغستان و برون-شهرستان فردوس)، *فصلنامه علوم اجتماعی، ۴(۱۱)*، ۴۰-۱۹.

شکوئی، حسین، (۱۳۹۲). *دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری*، تهران: انتشارات سمت.

شکوه‌فر، فهیمه؛ شعبانجولا، الهه، (۱۳۹۰). بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه اقتصاد شهری، *اولین کنفرانس اقتصاد شهری*.

صیدایی، سیداسکندر؛ احمدی شاپور آبادی، محمدعلی؛ معین آبادی، حسین، (۱۳۸۸). *دیباچه‌ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در ایران، مجله اقتصاد*، شماره ۱۹.

طبیبیان، منوچهر؛ شکوهی، محمدصالح؛ ارباب، پارسا، (۱۳۸۹). ارزیابی عدالت اجتماعی در طرح منظر شهری محله خوب‌بخت منطقه ۱۵ شهرداری تهران، *مجله آرمان‌شهر، شماره ۵*، ۱۱۵-۱۱۳.

فوکویاما، فرانسیس، (۱۳۸۰). پایان نظم: *سرمایه اجتماعی و حفظ آن*، ترجمه غلام‌عباس توسلی، تهران: نشریه جامعه ایران.

محسنی‌تبریزی، علیرضا؛ آقامحسنی، مریم، (۱۳۸۹). *بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری (مورد مطالعه: شهرستان محلات)، مجله مدیریت شهری، ۸* (۲۶)، ۱۶۲-۱۴۷.

مرصوصی، نفیسه، (۱۳۸۳). توسعه و سرمایه اجتماعی در شهر تهران، *فصلنامه مطالعات اقتصادی*، شماره ۱۴.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

نظری، غلامرضا؛ نیکچه‌فراهانی، حمید، (۱۳۸۷). نقش سرمایه اجتماعی در بهره‌وری نیروی کار، مجله تدبیر، شماره ۲۰۲، ۴۸-۴۳.

نوابخش، مهرداد؛ فدوی، جمیله، (۱۳۸۸). بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه شهری، *پژوهش‌نامه علوم اجتماعی*، ۲(۱).

هاروی، دیوید، (۱۳۸۲). *عدالت اجتماعی و شهر*، ترجمه فرخ حسامیان، محمدرضا حائری و بهروز منادی‌زاده، تهران: شرکت برنامه‌ریزی و پردازش شهری (وابسته به شهرداری تهران).

اوست هویی‌زن، اندرباس، (۱۳۷۷). *مشارکت شهروندان در طرح‌ریزی توسعه نواحی شهری*، ترجمه ناصر برک‌پور، *مجله معماری و شهرسازی*، ۷(۴۹-۴۸).

APO. (2006). *Potential of Social Capital for Community Development*. Japan: Asian Productivity Organization, Edited by S. Yokoyama and T. Sakurai.

Arbab, E. (2011). *Function of Social Capital in Sustainable Urban Development.* Case: Zahedan City (Iran), Master Program in Sustainable Development, Uppsala University, Institutional for geovetenskaper.

Basile, E., Cecchi, C. (2007). *Building Social Capital in Rural Areas: Does Public Action Help?, Restructuring in Marginal Rural Areas* (RESTRIM), The International Centre for Development Studies, University of Aberdeen, GB.

Beumer, C. (2010). Social Cohesion in a Sustainable Urban Neighborhood, *Sustainable Urban Neighborhood, SUN Action 6, Theory Working.*

COE. (2008). *Towards an Active, Fair and Socially Cohesive Europe*. Report of high level task force on social cohesion. Strasbourg: Council of Europe.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology, vol, 94*, 95-121.

Forrest, R., Kearns, A. (2001). Social Cohesion, Social Capital and the Neighborhood, *Urban Studies, 38*(12), 2125-2143.

Giddens, A. (2009). *Sociology,* 6(Ed.). Cambridge: Polity Press.

Gootaert, C. (1998). *Social Capital: the Missing Link?*, Social Capital- Initiative Working Paperno5, Washington: the World Bank.

Gray, R. (2002). The Social Accounting Project and Accounting Organization and Society Privileging engagement, Imaging new accounting Pragmatism over critique; *Journal Accounting, Organizations and Society, vol.27*, 687-708.

Gülümser, A. A., Levent, T. B., Nijkamp, P, Poot, J. (2012). The Role of Local and Newcomer Entrepreneurs in Rural Development: A Comparative Meta-analytic Study, Research Memorandum 2012-1, *Faculty of Economics and Business Administration*, Vrije Universitrit Amsterdam.

Häkli, J., Minca, C. (2009). Social Capital and Urban Networks of Trust, ASHGATE Researches puplication, University of Tampere, Finland, 310 pages.

Khanh, H. L. P. (2011). The Role of Social Capital to Access Rural Credit: A case study at Dinh Cu and Van Quat Dong village in coastal of Thua Thien Hue province. Vietnam, Department of Urban and Rural Development, *Swedish University of Agricultural sciences*, Master Thesis No 56.

Krishna, A., Norman U. (1999). *Mapping and Measuring Social Capital: A conceptual and Empirical Study of Collective Action for Conserving and Developing Watersheds in Rajasthan, India. Social Capital Initiative Working*, Washington DC: The World Bank.

Ognibene, A. (2010). Social Capital in Power Networks: A Case Study of Affordable Housing Development in Winston-Salem, NC, Urban Studies Program, Senior Seminar Papers December 23, 2010.

Osolen, R., Lister, N. M. (2004). Social Capital, Urban Sprawl, and Smart Growth: A preliminary investigation into sustainable communities in Canada, August (2004). Community Research Connections, Discussion Paper Series, Number 3.

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]

and experience of participation, in P. Dasgupta and I. Serageldin (eds) Social capital: A multifaceted perspective, Washington, D.C: World Bank.

Wei, J., Lin, X. (2008). *The Multiple Attributed Decision-Making VIKOR Method and Its Application*, IEEE.

Wilson, P. A. (1997). Building Social Capital: A Learning Agenda for the Twenty-First Century, *Urban Studies, 34*(5-6), 745-760.

Padovani, L., Guentner, S. (2007). *Towards a new listening culture? The involvement of inhabitants in urban management,* The URBACT Programme.

Putnam, R. (2000). The Prosperous Community-Social Capital and Public Life, *American Prospect*.

Rydin, Y., Holman, N., (2004). Re-evaluating the contribution of social capital in achieving sustainable development. *Local Environment, 9*(2), 117-133.

Uphoff, N. (2000). *Understanding social capital: Learning from the analysis*

[Downloaded from iueam.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23452870.1393.2.7.8.3]